

УДК [378.147: 371.27](09)

© Онасько Х.О., 2014 р.

<http://orcid.org/0000-0002-0833-107X>

Х. О. Онасько

УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМОВАНОГО КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ (50-ті – 60-ті роки ХХ ст.)

У статті висвітлюються питання організації контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів України 50-х – 60-х років ХХ ст. як одного із напрямів удосконалення підготовки спеціалістів для народного господарства країни, розглядаються нормативні акти Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, згідно з якими проводилася заключна перевірка підготовки випускників до трудової діяльності, впроваджувалися у процес навчання і контроль його результатів кібернетичні машини та засоби програмованого контролю. Пропонується матеріал, що включає відомості про визначення науковцями і практиками досліджуваного періоду переваг програмованого контролю, серед яких: додаткові можливості контролю ходу мислительних операцій тих, хто навчається, завдяки індивідуалізації; здійснення поетапного контролю і систематичного зворотного зв'язку, що створює кращі умови для засвоєння матеріалу. Зазначається, що теоретичною основою здійснення програмованого контролю є концепція поетапного формування розумових дій, розроблена П. Гальперінім і Н. Талізінною, згідно з якою знання не можна передавати в готовому вигляді, простим повідомленням чи наказом, а можна засвоїти тільки в результаті власної діяльності, суворо визначеної, тобто виконання певної системи дій.

Ключові слова: державні іспити, дипломні роботи, поетапний контроль, зворотний зв'язок, кібернетичні машини, навчально-пізнавальна діяльність.

В статье освещаются вопросы организации контроля учебно-познавательной деятельности студентов высших учебных заведений Украины 50-х – 60-х годов ХХ в. как одного из направлений усовершенствования подготовки специалистов для народного хозяйства страны, рассматриваются нормативные акты Министерства высшего и среднего специального образования СССР, согласно которым проводилась заключительная проверка подготовки выпускников к трудовой деятельности, внедрялись в процессе обучения и контроля

его результатов кибернетические машины и средства программированного контроля. Предлагается материал, который включает сведения об определении научными работниками и практиками исследуемого периода преимуществ программированного контроля, среди которых: дополнительные возможности контроля хода мыслительных операций тех, кто учится, благодаря индивидуализации; осуществление поэтапного контроля и систематической обратной связи, которая создает лучшие условия для усвоения материала. Отмечается, что теоретической основой осуществления программированного контроля служит концепция поэтапного формирования умственных действий, разработанная П. Гальпериним и Н. Талызиной, согласно которой знания нельзя передавать в готовом виде, простым сообщением или приказом, а можно усвоить только в результате собственной строго определенной деятельности, то есть выполнения определенной системы действий.

Ключевые слова: государственные экзамены, дипломные работы, поэтапный контроль, обратная связь, кибернетические машины, учебно-познавательная деятельность.

The article deals with the questions of the organization of the control of students' educational and cognitive activity at higher educational establishments of Ukraine in the 50th and 60th years of XX century as one of the ways to improve the training specialists for the economy of the country, normative acts of the Ministry of higher and secondary special education of USSR are being considered, according to which the final verification of the graduates' readiness for work was made, cybernetic machines and facilities of programmed control were inculcated to the process of education and to the control of its results. The material which includes information about the definition by scientists and practical workers of studied period of advantages of programmed control, among them there are additional opportunities of control motion of intellectual operations of those who study because of individualization; the realization of staged control and systematic feedback that creates the best conditions for learning material is offered. It can be mentioned that concept of staged formation of intellectual operations, developed by P. Galperin and N. Talyzina, according to which knowledge cannot be conveyed in finished form, in ordinary report, but the knowledge can be mastered only as a result of own activity, sternly fixed, that is as a result of execution of the certain system of actions is a theoretical base of programmed control realization.

Keywords: state exams, diploma works, staged control, feedback, cybernetic machines, educational and cognitive activity.

Постановка проблеми. Питання контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів завжди посідали вагоме місце в теорії та практиці навчання.

Вони привертають до себе особливу увагу у зв'язку з тим, що форми і методи контролю в навчанні мають відповідати змінам, які виникають унаслідок упровадження

В систему вищої освіти численних ідей організації навчально-виховного процесу. Як відомо, протягом другої половини ХХ століття в практиці діяльності використовувалася значна кількість новацій в навчанні студентів, змінювалися форми і методи контролю, що дозволило накопичити значний досвід у зазначеному напрямі. На сучасному етапі розвитку освіти об'єктивно існує необхідність розробки нових способів контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів, що неможливо без урахування досвіду попередників. Актуальність поставленого питання викликана необхідністю виконання завдання формування уявлень про роботу студентів і невідповідністю цього завдання сучасній системі контролю результатів навчання. Тому одним із шляхів вирішення вказаної проблеми є звернення до історико-педагогічного досвіду: опанування педагогічними цінностями минулого, їх вдумливе осмислення, об'єктивна оцінка та творче використання найбільш вагомих теоретичних та практичних здобутків вітчизняних освітян.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивчення питань організації контролю в навчанні студентів здійснюється в таких напрямках: історико-педагогічні питання організації навчально-пізнавальної діяльності студентів вітчизняних вищих навчальних закладів (О. Осова, О. Чередник та ін.); теорія і практика контролю результатів навчання учнівської молоді в різні досліджувані періоди (Л. Аслезова, В. Бочарнікова, І. Петухова, О. Пташний, С. Савельєва та ін.); історико-педагогічні аспекти організації контролю в навчанні учнів загальноосвітніх шкіл (А. Предик, І. Репко, С. Рукасова та ін.); експериментальні дослідження організації контролю у вищій та загальноосвітній школах (Н. Карапузова, О. Касьянова, О. Масалітіна та ін.); контроль якості навчання студентів у контексті входження до території їхнього простору (М. Сукнов, А. Усенова та ін.); контроль навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі викладання окремих методик у вищій школі (С. Меньяйлов, М. Шашкіна та ін.).

У загальнотеоретичному напрямі проблема розкрита в роботах В. Байденко, Е. Короткова, О. Матвієвської, О. Новикова, М. Поташника, Н. Селезньової, О. Субетто, В. Черепанова, Є. Яковлева та ін., в історико-педагогічному – О. Барибіної, С. Золотухіної, О. Микитюка та ін.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Аналіз останніх наукових праць засвідчив, що історико-педагогічних досліджень, присвячених пошуку шляхів вирішення проблеми організації контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів в Україні у другій половині ХХ ст. немає. З вищезазначеного можна зробити висновок, що проблема залишається по суті не розробленою і вимагає всебічного вивчення з метою подальшого використання її здобутків у теорії і практиці сучасної вищої школи України.

Мета статті полягає у висвітленні питань впровадження програмованих методів контролю в навчанні студентів вищих навчальних закладів України (50-ті – 70-ті роки ХХ ст.) через призму виконання тогочасних вимог уряду країни до покращення якості підготовки випускників до трудової діяльності в усіх сферах народного господарства.

Виклад основного матеріалу. У період 50-х – 60-х років ХХ ст. в українській педагогічній науці відбулося посилення уваги до ідеї програмованого навчання, і, відповідно, до контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів, передбаченого цим видом навчання, створилися умови для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [6, с. 3-7]. Реалії тогочасного життя вимагали від науковців узагальнення практичного досвіду використання різних форм і методів контролю й розробки теоретичної бази цього компонента навчального процесу.

У суспільно-політичному житті країни відбулися вагомі зміни у зв'язку з виконанням рішень ХХ з'їзду КПРС, що позначилося на розвитку вищої освіти. Утвердилася освітньо-виховна концепція держави, актуалізувалися питання соціалізації особистості, стали помітними зрушення в підготовці майбутніх фахівців у напрямі реалізації зв'язку навчання з життям, посилилася практична складова в навчанні студентів [1, с. 3-15].

Необхідно звернути увагу на те, що особлива увага партії й уряду приділялася контролю якості підготовки фахівців для всіх галузей народного господарства. Процес складання державних екзаменів та захистів дипломних проектів у вищих навчальних закладах регламентував Наказ Міністерства вищої освіти від 30.12.1955 р. № 646 «Про складання державних екзаменів у вищих навчальних закладах». Згідно з документом державні екзамени проводилися з дисциплін, передбачених навчальним планом, який затверджувався Міністерством вищої та середньої освіти СРСР в обсязі чинних навчальних програм. Також наказ регламентував проведення державних екзаменів за білетами, які склалися в повній відповідності з навчальними програмами. Результати державних екзаменів визначалися оцінками «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», за зазначеними вище критеріями.

Організація контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів регламентувалася також й іншими документами, а саме: наказом міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 3 від 03.01.1962 р. «Про складання державних іспитів у вищих навчальних закладах», Інструктивним листом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти від 23 червня 1964 р. № 1-39 «Про державні екзаменаційні комісії та інструкції щодо підготовки дипломних проектів (робіт) у вузах СРСР». Згідно з цими документами провідне місце в системі контролю навчально-пізнавальної роботи студентів посідали заліки, курсові та державні екзамени, результати яких використовувалися для визначення рівня успішності як основного показника якості навчання майбутніх спеціалістів на конкретному етапі їх підготовки у вищому навчальному закладі.

В усіх вищих навчальних закладах згідно з положенням «Про вищі навчальні заклади СРСР», затвердженим постановою ради Міністрів СРСР протокол № 64 від 22.01.1970 р., організовувалися державні екзаменаційні комісії. Державна екзаменаційна комісія здебільшого організовувалася єдина, спільна для всіх форм навчання з усіх спеціальностей. До компетенції Державної екзаменаційної комісії належали питання: перевірки науково-теоретичної, ідейно-

політичної та практичної підготовки випускників; рішення питань щодо присвоєння їм відповідної кваліфікації та видачі диплому (із відзнакою чи без відзнаки); розробки пропозицій, спрямованих на подальше вдосконалення якості підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах.

У 1962 р. на засіданні вченої ради Державного комітету з координації науково-дослідних робіт СРСР було озвучено, що важливе значення на той час мало широке використання в педагогічному процесі кібернетичних машин і засобів програмованого навчання. Ця ініціатива була підтримана ЦК КПРС та радою Міністрів України [3, с. 27]. На вимогу часу провідні технічні вищі навчальні заклади України здійснювали розробку спеціальних навчальних машин для виконання різних видів робіт студентами. Наприклад, Харківський інститут гірничого машинобудування, автоматики та обчислювальної техніки розробив контролюючу машину «Залік», Львівський політехнічний інститут – машину «Альфа». Навчальні машини, що були створені у Харківському автомобільно-дорожньому інституті, Одеському технологічному інституті і Львівському політехнічному інституті («Бета-1», «Гамма-1») давали можливість здійснювати навчання із наростаючим ступенем складності матеріалу. 15 листопада 1963 р. Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти України були затверджені заходи щодо організації досліджень із програмованого навчання. Для координації робіт з конструювання технічних засобів пропонувалося створити відомчу експертну комісію, доручивши їй розгляд усіх зразків технічних пристроїв і «навчаючих машин». Особливу увагу пропонувалося звернути вченим на розробку психолого-педагогічних основ програмованого навчання [8].

У зв'язку із науково-технічним прогресом та значними потребами виховання нової людини вимагалось підвищення ефективності форм і методів навчання та виховання. Це підтверджують постанови, прийняті у 1963 р. ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР. Наприклад, постанова «Про заходи щодо подальшого розвитку вищої та середньої спеціальної освіти, покращення підготовки і використання спеціалістів» передбачала збільшення самостійної роботи студентів за рахунок зменшення аудиторної [5, с. 29-32], що звичайно,

передбачало перегляду арсеналу способів і засобів контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Як зазначає дослідник вищої технічної освіти другої половини ХХ ст. С. Бондаренко [2, с. 123], важливе значення у впровадженні нових методів навчання і контролю відіграв наказ № 721 Міністра вищої і середньої спеціальної освіти України від 2 грудня 1964 р. «Про організацію і подальший розвиток науково-методичних робіт із використанням програмованого навчання і технічних засобів у навчальному процесі вузів». У наказі були наведені дані про розвиток нових методів навчання у вищій школі України, використання навчальних машин, магнітофонів, радіо, телебачення та кіно в навчальному процесі.

3 вересня 1966 р. була прийнята постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів № 729 «Про заходи щодо покращення підготовки спеціалістів і вдосконалення керівництва вищою й середньою спеціальною освітою в країні», де постало завдання підвищення якості підготовки спеціалістів, були окреслені подальші перспективи розвитку вищої освіти. Значну роль у розвитку педагогічної науки і практики відіграла створена у 1966 р. Науково-методична Рада з педагогіки вищої школи при Міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, у якій відбувалося обговорення важливих психолого-педагогічних проблем у тому числі і питань організації контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів. Формувалися наукові основи педагогіки радянської вищої школи. На цьому етапі у вищих навчальних закладах фактично створювалися передумови для реформування освітньої галузі з метою випуску спеціалістів, готових виконувати професійні функції на високому рівні.

У вищих навчальних закладах розгорнулася робота з удосконалення навчального процесу. У практиці вищих навчальних закладів отримали поширення за ініціативою А. Берга методи програмованого навчання як допоміжного засобу в системі навчання на допомогу викладачеві і студенту [7, с. 5] і, відповідно, використання програмованих форм контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів. Сутність програмованого навчання визначалася науковцями того часу В. Беспальком, Ю. Білим, П. Гальперіним, Л. Ландою,

Ю. Машбицем, А. Медведенко, М. Розенбергом, Н. Тализіною як покрокове вивчення матеріалу з контролем кожної порції. У той час П. Гальперінім і Н. Тализіною була розроблена концепція поетапного формування розумових дій, що стала основою обґрунтування теоретичних основ програмованого навчання, згідно з якою знання не можна передавати в готовому вигляді, простим повідомленням чи наказом. Їх можна засвоїти в результаті власної діяльності, суворо визначеної, тобто виконання певної системи дій.

Як зазначає О. Янкович, одним із перших вищих навчальних закладів України, в якому розпочалося вивчення елементів кібернетики та основ програмування, став Київський університет імені Т. Г. Шевченка. У ньому вже з 1956 року читали лекції В. Глушков та К. Ющенко. У 1958 р. студенти механіко-математичного факультету проходили практику на машині «МССМ» [9, с. 64].

М. Жалдак пише, що з початку 1960-х років робилися спроби використовувати ЕОМ як засіб навчання. Так, у 1960 році курсанти Київського Вищого радіотехнічного училища військової протиповітряної оборони (КВІРТУ, начальник училища генерал Г. Ростунов) проходили контроль знань (тестування) з використанням ЕОМ «Промінь», розробленої в інституті кібернетики АН УРСР під керівництвом академіка В. Глушкова [6, с. 3]. На особливу увагу заслуговувала контролююча машина, що була спроектована в Харківському інституті гірничого машинобудування, автоматики і обчислювальної техніки. У ній на основі простого кодування вдало було реалізовано принцип уведення відповіді в машину, а не вибір її з багатьох правильних і неправильних, як це робилося в деяких інших навчальних машинах [4, с. 33].

Програмоване навчання широко почало вивчатися і впроваджуватися у 1962-1963 роках. В Україні було проведено ряд наукових конференцій та нарад, на яких обговорювалися питання впровадження програмованого навчання. Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР було створено відомчу раду, яка розв'язувала проблеми програмованого навчання. При Управлінні вищої освіти Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР було організовано 15 предметно-методичних комісій із загальнонаукових дисциплін для розробки

навчальних курсів та навчально-методичної документації [4, с. 33]. Проте органи державного управління системою освіти рекомендували не акцентувати увагу на створенні навчальної техніки, а займатися дослідженням теоретичних основ програмованого навчання. Із початку впровадження цього виду навчання усвідомлювалася необхідність обґрунтування його теоретичних основ, особливо психологічних, але таке обґрунтування не було завершено. Проте не лише відсутність науково-обґрунтованої теорії програмованого навчання стала згодом основним чинником зниження інтересу та рівня практичного використання цього виду навчання. Цьому сприяв і швидкий розвиток інформаційно-комунікативних засобів [9, с. 67].

Ученими і практиками були визначені переваги програмованого навчання. Стосовно контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів вони такі: завдяки індивідуалізації з'являються додаткові можливості контролю ходу операцій тих, хто навчається; здійснення поетапного контролю і систематичний зворотний зв'язок створюють кращі умови для засвоєння матеріалу.

Слід зазначити, що програмоване навчання у 50-х – 60-х роках ХХ ст. знайшло підтримку серед учених, але воно не домінувало над традиційним у вищих навчальних закладах України. У навчально-виховному процесі мало місце поєднання програмованого навчання та традиційного, програмованих підручників та не програмованих, програмованого контролю машинного і безмашинного.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, у 50-ті – 70-ті роки ХХ ст. актуальним питанням вищої школи було формування наукових підходів до якісної підготовки спеціалістів для народного господарства України; ефективне поєднання теоретичного і практичного навчання, навчальної й наукової роботи студентів; збільшення обсягу самостійної роботи студентів; впровадження програмованого навчання. Позитивне рішення цих питань було неможливим без розробки відповідної теоретичної бази системи контролю навчально-пізнавальної діяльності, яка б відповідала тогочасним вимогам урахування досягнень науково-технічного прогресу.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в аналізі теоретичних засад контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів, розроблених на основі узагальнення емпіричного досвіду науковцями 50-х – 70-х років ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсеньев А. М. Крутой поворот в педагогическом образовании в СССР / А. М. Арсеньев // Советская педагогика. – 1957. – № 1. – С. 3-15.
 2. Бондаренко С. В. Історичні аспекти розвитку вищої технічної освіти в Україні у другій половині ХХ століття / С. В. Бондаренко // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : Педагогічні науки. – Вип. 20. – 2012. – С. 122-126.
 3. Высшая школа : Сборник постановлений, приказов и инструкций. – Ч. 2. / под ред. Е. И. Войленко. – М. : Высшая школа, 1965. – 357 с.
 4. Даденков Ю. М. Програмоване навчання і підготовка кадрів для народного господарства / Ю. М. Даденков // Радянська школа. – 1964. – № 2. – С. 31-36.
 5. Даденков Ю. Н. Украинские вузы встречают юбилей / Ю. Н. Даденков // Вестник высшей школы. – 1970. – № 4. – С. 29-34.
 6. Жалдак М. Становлення та розвиток методичної системи навчання інформатики в школі та педагогічному університеті (до 20-річчя шкільного курсу інформатики) / М. Жалдак, Н. Морзе, Ю. Рамський // Наукові записки ТНПУ ім В. Гнатюка. – 2005. – № 6. – С. 3-7. – (Серія : Педагогіка).
 7. Зиновьев С. И. Учебный процесс в советской высшей школе / С. И. Зиновьев. – М. : Высшая школа, 1975. – 316 с.
 8. У Міністерстві освіти УРСР // Радянська школа. – 1964. – № 12. – С. 104.
- Янкович О. І. Освітні технології вищої школи України: проблеми та перспективи : Монографія / О. І. Янкович / За ред. В. Чайки. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 208 с.